

Renata WIERNA
(Warszawa)

PRZEDSTAWIENIE ŚW. MIKOŁAJA BISKUPA MYRY NA OBRAZIE Z KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO W KOPERNIKACH

Ks. Konrad Kaczmarek w pracy *Z dziejów kultu św. Mikołaja w Polsce* wymienia 59 miejscowości w diecezji opolskiej związanych z kultem św. Mikołaja albo poprzez patronat kościoła, albo przez zachowane obrazy i rzeźby w kościołach pod wezwaniami innych świętych¹. Z zestawienia dokonanego przez tego autora wynika, że w diecezji opolskiej większość kościołów i kaplic pod wezwaniem św. Mikołaja powstała na przełomie XIII/XIV wieku. Są one usytuowane wzdłuż dawnego szlaku handlowego z Wrocławia do Czech, któremu patronował Biskup Myry. Jednym z nich jest kościół parafialny w Kopernikach (dekanat otmuchowski), w miejscowości, z której pochodzą przodkowie Mikołaja Kopernika²: należy on do najstarszych kościołów pw. św. Mikołaja w diecezji opolskiej. Pierwsza wzmianka historyczna o tym kościele pochodzi z 1272 r.; natomiast obecny kościół, neogotycki, został zbudowany w 1882 roku³. W jego ołtarzu głównym znajduje się obraz św. Mikołaja, a po bokach obrazy apostołów: Piotra i Pawła.

Obraz ten, jak dotychczas, nie był przedmiotem badań. Nie ma też o nim żadnej adnotacji w kronikach parafialnych⁴. Jedyna wzmianka znajduje się we wspomnianej pracy ks. K. Kaczmarka⁵. Zdaniem proboszcza parafii Koperniki, ks. Herberta Potempy, obraz pochodzi z poprzedniego kościoła⁶.

¹ Por. K. Kaczmarek, *Z dziejów kultu św. Mikołaja w Polsce*, Leszno 1993, 155-176; *Wykaz parafii w Polsce 2001*, Warszawa 2001, 248 (parafia XIII wiek); *Rocznik Diecezji Opolskiej 1996*, s. 465 (kościół parafialny już w 1272 r. wg rejestru dziesięcin Galharda de Carceribus).

² Por. S. Rospond, *Księstwo Biskupie w Nysie – gniazdo rodowe Kopernika*, „*Nasza Przyszłość*” 38 (1972) 23-33.

³ Por. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, red. J.Z. Łoziński, t. VII: *Województwo opolskie*, red. T. Chrzanowski – M. Kornecki, z. 9: *Powiat nyski*, Warszawa 1963, s. 44; Kaczmarek, *Z dziejów kultu św. Mikołaja w Polsce*, s. 162.

⁴ Relacja proboszcza parafii Koperniki, ks. Herberta Potempy z dnia 24 maja 2008 roku. Autorka pragnie serdecznie podziękować Ks. Proboszczowi za okazaną życzliwość i pomoc w przygotowaniu niniejszego artykułu.

⁵ Por. *Z dziejów kultu św. Mikołaja w Polsce*, s. 162.

⁶ Relacja z dnia 24 maja 2008 roku.

1. Opis formalny. Obraz św. Mikołaja z kościoła parafialnego w Kopernikach został zakomponowany w prostokącie pionowym. Przedstawia św. Mikołaja w stroju pontyfikalnym obrządku łacińskiego, w postawie stojącej, na tle ozdobnej tkaniny koloru starego złota: tkanina ma wzór kwiatowy. U dołu jest ozdobiona pasem z haftowanym motywem krzyżyków greckich wpisanych w koło i jest zakończona frędzlami.

Biskup ubrany jest w zieloną dalmatykę, u dołu ozdobioną takim samym motywem, jak dolny pas tkaniny tła. Spod dalmatyki wystaje jasnoczerwona stuła. Wierzchnią szatę liturgiczną stanowi jasnoczerwony ornat o kroju średniowiecznym, z jasnioletowym podszyciem. Spod ornatu i dalmatyki widoczna jest biała, długa alba, u dołu drapowana. Całość szat liturgicznych dopełnia humerał. Na głowie Biskup ma mitrę w kolorze ciemnoczerwonym, ozdobioną złotą opaską, dwoma złotymi greckimi krzyżkami i czterema kamieniami szlachetnymi. Oprócz mitry godność biskupa podkreślają: paliusz, pastorał i pierścień. Krzywaśń pastorału przypomina trzy kwiaty lilii.

Biskup stoi na piaszczystej ziemi. Prawą rękę ma wzniesioną w geście błogosławieństwa, lewą zaś podtrzymuje pastorał i księgę, na której ułożone są piramidalnie trzy złote kule. U jego stóp, z prawej strony, widoczna jest kępa trawy i krzaczek pierwiosnka. Oblicze św. Mikołaja jest pełne powagi, co podkreśla spuszczone wzrok, czarne włosy i czarny zarost. Głowa jest otoczona kolistym nimbem. Cała postać tchnie szlachetnością i dostojnością. Czerwona rama obrazu dobrze współgra z czerwienią ornatu i mitry oraz złotym kolorem tła.

2. Analiza ikonograficzna. Jednym z najbardziej rozpowszechnionych typów przedstawień św. Mikołaja z Myry jest wizerunek reprezentacyjny. Ten typ przedstawienia prezentuje również obraz z kościoła parafialnego w Kopernikach. Św. Mikołaj ukazany jest jako biskup, w szatach liturgicznych obrządku łacińskiego. Hagiografie przekazują, że ok. 300 r. został wybrany na biskupa Myry (obecnie Demre) – stolicy prowincji Lycji. O jego wyborze opowiadają zarówno jego żywot, jak i jedna z legend, według których został wybrany przypadkowo, choć z boską ingerencją⁷.

Na obrazie z Kopernik św. Mikołaj ubrany jest, jak już wspomniano, w ornat i dalmatykę, spod której widoczne są: humerał, stuła i alba. Godność biskupa szczególnie podkreślają: paliusz, pastorał i mitra. Humerał jako część stroju liturgicznego występował już w IX wieku. Podobnie jak mitra symbolizuje on hełm zbawienia przeciw mocom ciemności: „My zaś, którzy do dnia

⁷ Por. S. Longosz, *Św. Mikołaj z Myry – patron Kościoła*, w: *Brzeziny. 500 lat kościoła św. Mikołaja 1501-2001*, red. W. Tabasz, Brzeziny – Ropczyce 2001, 45; *Vita per Michaelem* 19-24, ed. G. Anrich; *Hagios Nikolaos. Der heilige Nikolaus in der griechischen Kirche*, Bd. 1, Leipzig – Berlin 1913, 123-125; A. Rahmer, *Nikolauslegenden*, München 1964, 27.

należymy, bądźmy trzeźwi, odziani w pancerz wiary i miłości oraz hełm nadziei zbawienia” (1 Tes 5, 8). Symboliczne znaczenie humerału i mitry można odnieść do życia św. Mikołaja, jako obrońcy nauki Kościoła. Będąc bowiem biskupem dbał o czystość wiary broniąc jej przed wpływami pogaństwa i herezjami. Na Soborze Nicejskim miał publicznie wystąpić przeciw nauce Ariusza, podważającej dogmat o prawdziwym bóstwie Chrystusa. W ten sposób stał się symbolicznym obrońcą autorytetu Ewangelii przeciwko herezjom, nie tylko w czasach, w których przyszło mu żyć, ale i w późniejszych.

Dalmatyka znana od II wieku w Rzymie i Dalmacji, od IX wieku była urzędową szatą diakona, a w późniejszym okresie była też noszona przez biskupów pod ornatem: od XII wieku przyjęła kolory liturgiczne⁸. Dlatego na omawianym obrazie Biskup Mikołaj ma dalmatykę w kolorze zielonym, odpowiadającym okresowi zwykłemu roku liturgicznego. Wydaje się, że w przypadku omawianego obrazu, kolorów – zielonego dalmatyki i czerwonego ornatu, stuły i mitry nie można interpretować w odniesieniu do roku liturgicznego, ale łącznie z białą albą trzeba w nich widzieć symbolikę cnót Boskich.

Alba może symbolizować cnotę wiary oraz czystość duszy posiadającej łaskę uświęcającą. Przypomina ona szatę chrzcielną katechumenów, której nałożeniu towarzyszą słowa: „Weźmij szatę białą i donieść ją nieskałaną przed trybunał Pana naszego Jezusa Chrystusa, abyś miał życie wieczne”⁹. Jak alba jest pierwszą szatą ubieraną przez kapłana, tak wiara jest pierwszą cnotą, która otwiera katechumena na przyjęcie nadziei i miłości: kieruje jego uwagę ku rzeczom Bożym.

W symbolice kamieni cnotę wiary może przedstawiać szafir. Jego błękitny kolor nasuwa skojarzenie z niebem¹⁰. Mojżesz i starsi Izraela ujrzeli Boga, „a pod Jego stopami jakby jakieś dzieło z szafirowych kamieni, świecących jak samo niebo” (Wj 24, 10). Podobną wizję nieba opisuje prorok Ezechiel: „Ponad sklepieniem, które było nad ich głowami, było coś, co miało wygląd szafiru, a miało kształt tronu” (1, 26). Szafir symbolizuje też tych wszystkich, których umysł jest zwrócony ku rzeczom niebieskim. Dzięki wierze odznaczają się gorliwością o chwałę Bożą, dlatego ze spokojem przechodzą ponad zmieniającymi się kolejami życia ziemskiego.

Zielona dalmatyka wskazuje na cnotę nadziei. Kolor ten zwraca umysł ku wieczności. Pisze o tym św. Grzegorz Wielki: „Zieloni są ci, którzy zapuszczają korzenie swej myśli w niezniszczalnym dziedzictwie”¹¹. W Biblii synonimem

⁸ Por. T. Sinka, *Zarys liturgiki*, Gościkowo – Paradyż 1985, 93; *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. K. Kubalska-Sulkiewicz – M. Bielska-Łach – A.A. Manteuffel-Szarota, Warszawa 2002³, 83.

⁹ Por. M. Righetti, *Manuale di storia liturgica*, IV, Milano 1959, 122-124 (La veste candida); *Mszal rzymski*, Poznań 1963, 1330 (biała szata).

¹⁰ Por. D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej. Leksykon*, Warszawa 1990, 140-141.

¹¹ Por. Gregorius Magnus, *Moralia* XXX 27, 80, CCL 143B, 1546.

koloru zielonego jest szmaragd¹². Szmaragdowa tęcza otaczająca tron Boży symbolizuje wieczną młodość Boga i Jego miłosierdzie (por. Ap 4, 3).

W kolorystyce liturgicznej kolor czerwony oznacza m. in. ogień Ducha Świętego, pośrednio więc symbolizuje cnotę miłości, gdyż Duch Święty jest Osobową Miłością. Cnotę miłości symbolizuje też sam ornat¹³. W Biblii odpowiednikiem koloru czerwonego jest rubin.

Podszycie ornatu jest koloru fioletowego, któremu odpowiada ametyst jako symbol pokory¹⁴. Zestawienie tych dwóch kolorów (czerwonego i fioletowego), a w przyjętej interpretacji – zestawienie cnoty miłości z cnotą pokory, jest teologicznie poprawne. Pokora jest podstawą każdej cnoty, a zwłaszcza cnoty miłości. Pisze o tym św. Augustyn: „Gdzie jest pokora, tam jest miłość”¹⁵. Czterem kolorom szat liturgicznych odpowiadają cztery kamienie szlachetne zdobiące mitrę. Na obrazie kolory te są szczególnie wyeksponowane, przez co ukazują św. Mikołaja jako męża wiary, nadziei i miłości.

Godność biskupa dopełnia pasterzał ozdobiony kwiatami lili. Może stanowić nawiązanie do Dobrego Pasterza, który swoje stado pasie wśród lili (por. Pnp 6, 3). Św. Grzegorz z Nyssy w następujący sposób komentuje powyższe słowa:

„[Chrystus] jest bowiem dobrym pasterzem, który nie karmi swej trzody trawą, lecz wśród czystych lili pasie swoje owce [...]. Właściwym bowiem pożywieniem dla natury bezrozumnej jest trawa, człowiek zaś, ponieważ posiada rozum, żywi się prawdziwym słowem”¹⁶.

Każdy biskup powinien być pasterzem na wzór Chrystusa, a takim był św. Mikołaj. Nie tylko troszczył się o sprawy duchowe swoich diecezjan, ale także dbał o ich sprawy doczesne. Gdy w Lycji zapanował głód udał się do portu Andriake, gdzie zatrzymywały się statki przewożące zboże z Aleksandrii do Konstantynopola i poprosił o trochę zboża dla poratowania swoich głodujących wiernych¹⁷.

Złote kule spoczywające na księdze to charakterystyczny atrybut św. Mikołaja, nawiązujący do najstarszej legendy – o uposażeniu trzech ubogich pańien. Legenda ta przywołuje wydarzenie z lat młodzieńczych św. Mikołaja, które

¹² Por. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, s. 141-142.

¹³ Por. Sinka, *Zarys liturgiki*, s. 93.

¹⁴ Por. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, s. 137.

¹⁵ Cyt. za: M.F. Lacan, *Pokora*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Leon-Dufour, tłum. K. Romaniuk, Poznań – Warszawa 1985, 699.

¹⁶ Por. Gregorius Nyssenus, *In Cantica canticorum hom.* 5, PG 44, 884; Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, s. 188-189.

¹⁷ Por. Longosz, *Św. Mikołaj z Myry – patron Kościoła*, s. 47-48. Jest to jedna z najstarszych legend (VII w. ?), znanych również na Zachodzie, por. K. Meisen, *Nikolauskult und Nikolausbrauch im Abendlande*, Düsseldorf 1931, 1981, 249-253.

miało miejsce w Patarze, jego rodzinnej miejscowości. Według niej, Mikołaj przyszedł z pomocą sąsiadowi, który wskutek ludzkiej zawiści utracił cały majątek i martwił się o przyszłość swoich trzech córek, gdyż nie miał pieniędzy na ich posag. Mikołaj nocą, przez otwarte okno, podrzucił sakiewkę ze złotymi monetami¹⁸. Atrybut ten ma głęboką wymowę teologiczno-moralną. Ukazuje hierarchię wartości i ich wzajemne powiązanie. Ewangelia nie potępia posiadania dóbr materialnych, gdyż są one konieczne do życia, ale przestrzega przed zbytnią troską o nie. Pierwszeństwo przypisuje wartościom duchowym, a wszystko inne radzi pozostawić Bożej Opatrzności. Wyrażają to słowa Chrystusa, które można włożyć w usta św. Mikołaja: „Starajcie się naprzód o królestwo Boga i o Jego sprawiedliwość, a to wszystko będzie wam dodane” (Mt 6, 33).

Złote tło obrazu symbolizuje niebo jako światłość¹⁹. Jest charakterystyczne dla sztuki bizantyńskiej, według której świętych należy przedstawiać nie w świecie doczesnym, ale w niebiańskim:

„O błogostawione mieszkanie górnej ojczyzny. O przejasny dniu wieczności, którego noc nie zaciemni, bo oświeca go zawsze Prawda najwyższa [...]. Świętym przyświeca on już blaskiem swojej wieczystej jasności, lecz nam pielgrzymom na ziemi, lśni tylko z daleka, jakby odbity w zwierciadle”²⁰.

Takie przedstawienie upodabnia obraz z Kopernik do ikony i jednocześnie wyznacza mu funkcję łącznika pomiędzy ziemską a niebiańską rzeczywistością.

U stóp św. Mikołaja na obrazie z Kopernik malarz umieścił krzaczek pierwiosnka. Wydaje się także, że wzór na złotej tkaninie tła przypomina kwiaty pierwiosnka²¹. Pierwiosnek jest zwiastunem wiosny i zmartwychwstania: „Minęła już zima [...]. Na ziemi widać już kwiaty [...]. Powstań przyjaciółko ma, piękna ma, i pójdz!” (Pnp 2, 11-13). Pod względem kompozycji, podobnego opracowania tła i udrapowania alby, obraz z Kopernik wykazuje podobieństwo z przedstawieniem św. Mikołaja (XV w.) z kościoła w Dzielowie (diec. opolska)²².

Oprócz omówionego obrazu w kościele parafialnym w Kopernikach znajduje się także dzwon, poświęcony patronowi świątyni oraz puszka z medalionem przedstawiającym św. Mikołaja, która pochodzi z 1688 roku. Została ufundowana przez Adama Jana Pache, miejscowego proboszcza: jest to dzieło Marcina Kondziołki, złotnika z Nysy²³. Na stopie puszki znajduje się sześć medalionów: czterech ewangelistów, Chrystusa Dobrego Pasterza i św. Miko-

¹⁸ Por. *Vita per Michaelem* 10-17; Meisen, *Nikolauskult und Nikolausbrauch*, s. 232-245, 290-291; Rahmer, *Nikolauslegenden*, s. 28; Longosz, *Św. Mikołaj z Myry – patron Kościoła*, s. 43-45.

¹⁹ Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, s. 147-149.

²⁰ *De imitatione Christi* III 48, 1, tłum.: *O naśladowaniu Chrystusa*, Kraków 1985⁴, 250.

²¹ Por. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, s. 185.

²² Por. Kaczmarek, *Z dziejów kultu św. Mikołaja w Polsce*, s. 157.

²³ Por. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. VII, z. 9, s. 44-45.

łaja, który jest przedstawiony w popiersiu, w stroju biskupa. W lewej ręce trzyma pastorał, a w prawej sakiewkę. Poniżej sakiewki są widoczne trzy głowy (wskazujące na trzy postacie). Może to być nawiązanie do wspomnianej legendy o uposażeniu trzech ubogich panien lub do legendy o wskrzeszeniu trzech zamordowanych przez oberżystę młodzieńców, lub też o uratowaniu od śmierci trzech niewinnie skazanych dowódców wojskowych²⁴.

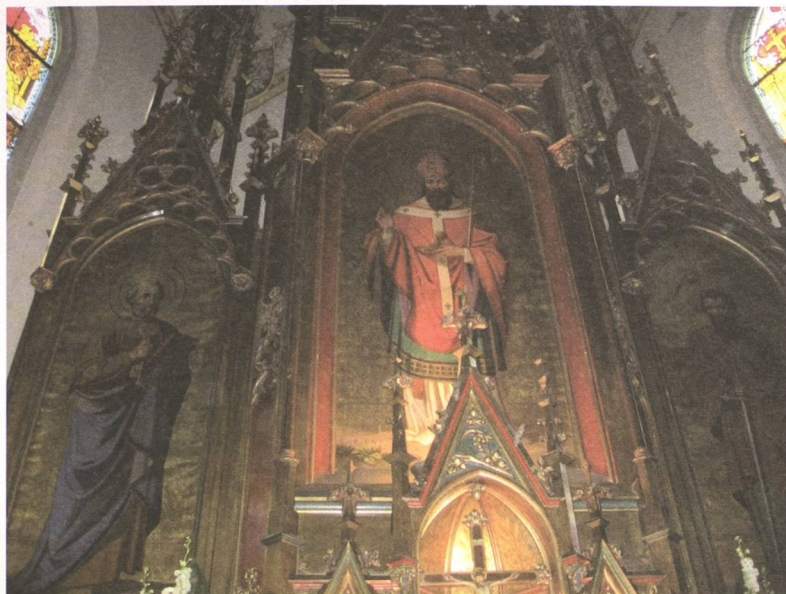
DARSTELLUNG DES HEILIGEN NIKOLAUS AUF DEM GEMÄLDE AUS DER PFARRKIRCHE IN KÖPPERNIK

(Zusammenfassung)

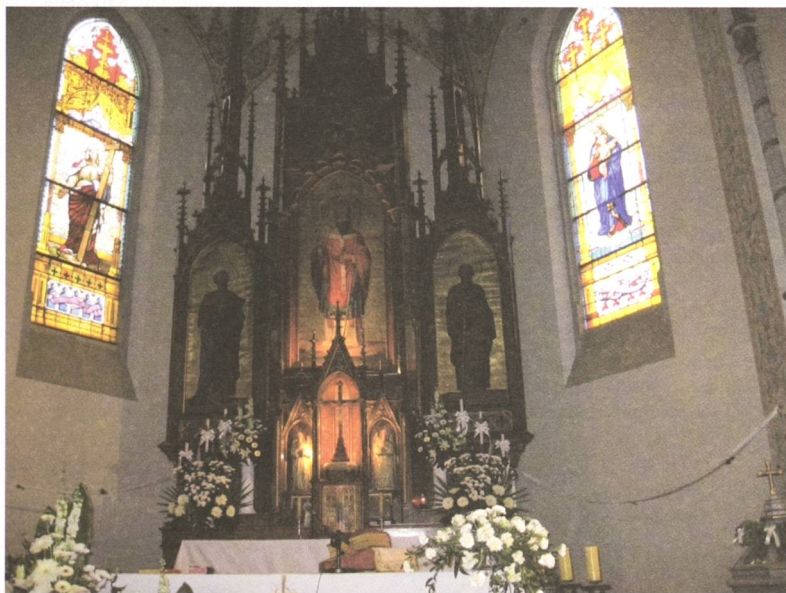
Köppernik (Diözese Opoln) ist der Ort, aus dem die Vorfahren von Nikolaus Kopernik stammten. Der Ort ist auch von dem Kult des heiligen Nikolaus, des Bischofs von Myra bekannt. Die Kirche des heiligen Nikolaus in Köppernik wurde schon im 13. Jh. erwähnt. In dem Hauptaltar der heutigen neugotischen Kirche befindet sich das Gemälde, auf dem der heilige Nikolaus als Bischof dargestellt ist. Das ist der Typ einer repräsentativen Darstellung.

²⁴ Por. Longosz, *Św. Mikołaj z Myry – patron Kościoła*, s. 43-45, 46, 48-50.

ANEKS

Il. 1. Obraz św. Mikołaja w kościele parafialnym w Kopernikach

Il. 2. Ołtarz główny kościoła w Kopernikach

Il. 3. Stopa puszki z 1688 r. – w medalionie widoczna postać św. Mikołaja.
Kościół parafialny w Kopernikach